

ULUSLARARASI İBN HAZM SEMPOZYUMU

Ferhat KOCA

Düzenleyen: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Bursa İl Müftülüğü

Tarih: 27-28 Ekim 2007, Bursa/TÜRKİYE

İbn Hazm (ö. 456/1064), Endülüs'te (İspanya) Emevî Devleti'nin hem yükseliş hem de çöküş dönemlerini yaşamış, fakih, muhaddis, usulcü, tarihçi, edip, dilbilimci ve şairlerden biridir. Onun fıkıhta *el-Muhallâ*, usulde *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, tarihte *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, dinler tarihinde *el-Fasl fî'l-mîlel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, felsefe ve mantıkta *et-Takrîb li-haddi'l-mantık*, ahlakta *Müdâvâtü'n-nüfûs* ve edebiyatta *Tavku'l-hamâme* adlı kitapları tam anlamıyla alanlarında klasik ve orijinal eserlerdir.

İbn Hazm yaşadığı dönemin siyasî ve dinî hayatında görülen tartışma ve ayrışmaların etkisi ve Arap dili ile mantık ilimlerindeki derin bilgi birikimiyle, dinî nasların anlaşılması ve yorumlanması sırasında ihtilafları ortadan kaldırmaya ve tek bir veçhe ihtimali bulunan bir hükme ulaşmaya çalışmış; bunun için de söz konusu nasların yorumlanmasında zahirîliğe ve lafzî delâletlere aşırı derece önem atfederek rey, kıyas, istihsan ve maslahat gibi aklı istidlâl yollarını kesin bir biçimde reddetmiştir.

İslam tarihinde Zahirî mezhebinin en büyük temsilcisi olarak kabul edilen bu ilim ve mücadele adamı hakkında, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Bursa İl Müftülüğü Uluslararası Katılımlı İbn Hazm Sempozyumu düzenlemiştir.

26-28 Ekim 2007 tarihleri arasında Bursa - Nilüfer Diyanet Eğitim Merkezi Müdürlüğünde gerçekleştirilen sempozyum, 26 Ekim 2007 Cuma günü saat 14.00'te sempozyum tertip heyeti adına Dr. Muhammet Tarakçı'nın konuşmasıyla başladı. Bursa İl Müftüsü Mahmut Gündüz ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Vekili Prof. Dr. Saim Kılavuz yaptıkları selamlama konuşmalarında, sempozyum hakkında bilgiler vererek bu programın gerçekleştirilmesinde emeği geçenlere teşekkür ettiler. Daha sonra Diyanet İşleri Başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu bir konuşma yaptı. Konuşmasına İslam hukuk tarihinde yoruma duyulan ihtiyaç ve ortaya çıkan yorum ekolleri hakkında genel bilgiler vererek başlayan Bardakoğlu, zahiri ve lafızci/literal yorum geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan İbn Hazm'ın hayatı ve görüşleri hakkında bazı değerlendirmelerde bulundu ve bu programın yararlı olmasını temenni etti.

Sempozyumun açılış bildirisini Prof. Dr. Mehmet Özdemir sundu. "İbn Hazm'ın Yaşadığı Endülüs" adını taşıyan bu tebliğde Prof. Dr. Özdemir, Endülüs Emevî Devleti'nin kuruluşundan İbn Hazm'a kadar geçen sürede Endülüs'te yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel olayları, medeniyet tarihi perspektifinden anlattı.

Birinci günün son programı İbn Hazm'ın Felsefi Görüşleri başlıklı oturum oldu. Oturum Başkanlığını Prof. Dr. Ahmet Cevizci'nin yaptığı bu oturumda, sempozyuma Mısır'dan katılan Prof. Dr. Muhammed Ebu Leyle, "İbn Hazm al-Andalusi as a Thinker and Critic"; Yard. Doç. Dr. Hidayet Peker, "İbn Hazm'ın İlimleri Sınıflandırması"; Doç. Dr. İbrahim Çapak, "İbn Hazm'ın Mantık Anlayışı"; Yard. Doç. Dr. Enver Uysal, "İbn Hazm'ın Ahlâk Felsefesi" adlı tebliğler ile katıldılar. Bu tebliğleri Prof. Dr. Yaşar Aydın, Prof. Dr. Zeki Özcan, Doç. Dr. İsmail Çetin müzakere ederek tartıştılar.

27 Ekim 2007 Cumartesi 09.00'da başlayan ikinci oturum, İbn Hazm'ın Kelamî Görüşleri başlığını taşımaktaydı. Bu oturumda Dr. Murat Serdar, "İbn Hazm ve Ulûhiyet"; Dr. U. Murat Kılavuz, "İbn Hazm'ın Nübüvvet Görüşü"; Dr. Orhan Koloğlu, "İbn Hazm'ın Tabiat Görüşü"; Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç, "İbn Hazm'ın İslam Mezheplerini Sınıflandırmadaki Metodu ve Galiyye" ve Doç. Dr. Cağfer Karadaş, "İbn Hazm'ın Eş'arîlik Eleştirisi"; adlı tebliğlerini sundular. Bu tebliğleri Prof. Dr. İlyas Çelebi ile Doç. Dr. Tevfik Yücedoğru müzakere ettiler.

Sempozyumun üçüncü oturumu İbn Hazm'ın Fıkhi Görüşleri ile ilgiliydi. Oturum başkanlığını Prof. Dr. Hamdi Döndüren'in yaptığı bu bölümde Doç. Dr. Muharrem Kılıç, "İbn Hazm ve Zahirilik"; Prof. Dr. Vecdi Akyüz, "İbn Hazm'ın Fıkhi Görüşleri"; Prof. Dr. Bilal Aybakan, "İbn Hazm'a Göre İcma"; Prof. Dr. Zekeriya Güler, "İbn Hazm'ın Hanefi Fakihlere Yöneltilmiş Eleştiriler";

Prof. Dr. Yunus Apaydın, “İbn Hazm’a Göre Taklit, İctihad ve Re’y”; Arş. Gör. Oğuzhan Tan ise “İbn Hazm’a Göre Kıyas’ın Karşısında Delil” adlı tebliğlerini sundular. Bu tebliğleri ise Prof. Dr. Yunus Vehbi Yavuz, Prof. Dr. Mehmet Erdoğan, Prof. Dr. Ferhat Koca ve Doç. Dr. H. Mehmet Günay tartıştılar.

Programın dördüncü oturumu “İbn Hazm Ve Diğer Dinler” hakkındaydı. Başkanlığını Prof. Dr. Mustafa Kara’nın yaptığı bu oturumda Yard. Doç. Dr. Süleyman Sayar, “İbn Hazm’ın Dinler Tarihçiliği ve Metodolojisi”; Prof. Dr. Nurşif Rif’at, “İbn Hazm ve Yahudilik”; Prof. Dr. Muhammed Ebu Leyle, “İbn Hazm ve Hristiyanlık”; Prof. Dr. Ali Erbaş, “İbn Hazm’a Göre Mecûsilik ve Sabiilik”; Doç. Dr. Bülent Şenay, “İbn Hazm ve Hint Dinleri: Berahime” ve Dr. Tahir Aşirov, “İbn Hazm’ın Yeni Ahit Mektuplarına Bakışı” adlı tebliğlerini sundular. Ancak Mısırlı Prof. Dr. Nurşif Rif’at programa katılamadığı için tebliğini Prof. Dr. Muhammed Ebu Leyle özetledi. Bu tebliğleri Prof. Dr. Ahmet Güç, Doç. Dr. Hidayet Işık ve Dr. Muhammet Tarakçı müzakere ettiler.

Oturum başkanlığını Prof. Dr. Hayati Hökelekli’nin yaptığı beşinci oturum 28 Ekim 2007 Pazar günü saat 09–12.30 arasında yapıldı. İbn Hazm’ın Diğer Görüşleri adını taşıyan bu oturumda Dr. M. Emin Maşalı, “İbn Hazm’ın Kur’an’a Bakışı ve Tefsir Metodu”; Dr. Abdullah Karahan, “İbn Hazm’ın Hadise Bakışı ve Hadisi Kullanma Metodu”; Prof. Dr. Abdulhalim Uveys, “İbn Hazm’ın İslam Tarihçiliği”; Doç. Dr. Mehmet Yalar, “İbn Hazm’ın Edebi Kişiliği”; Doç. Dr. İsmail Güler, “İbn Hazm’ın Dil Teorisi”; Dr. Aliye Çınar ise “İbn Hazm’da Kendini Bilme ve Aşk” adlı tebliğlerini sundular. Bu tebliğleri Prof. Dr. Hüseyin Algül, Prof. Dr. Erol Ayyıldız, Prof. Dr. İsmail Durmuş, Prof. Dr. Ahmet Yücel, Dr. Muhammed Abay ve Mahmut Kanık tartıştılar.

Sempozyumun son oturumu olan değerlendirme oturumunda ise, Prof. Dr. Süleyman Uludağ genel bir değerlendirme konuşması yaptı.

Nilüfer Diyanet Eğitim Merkezi Müdürlüğü’nün geniş konferans salonunda, doğrudan doğruya konuyla ilgili olan tebliğci ve müzakereci ilim adamları tarafından gerçekleştirilen ve geniş bir dinleyici topluluğunun bulunduğu Uluslar arası İbn Hazm Sempozyumu, gerçek bir ilim ve düşünce şöleni niteliğinde idi. Birçok ilim adamı sempozyum sırasında, program içi ve dışı tartışmalarda İbn Hazm ve onun çeşitli görüşleri üzerinde hararetli tartışmalar yaptılar.

Bu sempozyumun gerçekleştirilmesinden dolayı başta sempozyum komitesi üyeleri olmak üzere, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı’na, Bursa İl Müftülüğü’ne ve sempozyumda emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

KİTAP TANITIMI

Muhammed İKBAL

İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu, (Çev. Dr. N.Ahmet Asrar),
Bir Yayınları, 262 s.

Gülhan ÇİL*

Muhammed İkbâl'in *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu* adlı eseri önemli kılan şey İkbâl'in bütün eserlerinden daha kapsamlı ve İslam dünyasının içinde bulunduğu durumu daha açık bir şekilde tasvir eden bir kitap olmasıdır. Ayrıca bu kitap çağımızda İslam'ın metafizik sisteminin tümüyle ele alındığı yegâne eser olarak da kabul edilebilir. Kitabın ilk başlığı dini tecrübe ve ilim hakkındadır. Burada İkbâl, adı geçen konu hakkında çeşitli sorular sorarak ilim ve dinin bu sorulara verdiği cevapları inceler. İkbâl, bu bölümde din ve bilimi belirgin bir şekilde birbirinden ayırmış, felsefenin temelini araştırmaya; dinin temelini ise imana dayandırmıştır. Bu ayrımla birlikte İkbâl imanın salt duyguya değil, akli temellere de dayandığını kabul etmiştir. O bu görüşünü temellendirmek için Hz. Peygamberin şu duasına hatırlatır: "Ey Rabbim, bana eşyanın hakikati ve mahiyeti hakkında bilgi ver." İkbâl'e göre bu hadis, akli temelleri araştırmanın bizzat Hz. Peygamberle başladığının kanıtı olarak gösterilebilir.

Aynı bölümde İkbâl birtakım ayetler ışığında tecrübi bilginin önemini vurgular ve rasyonel düşüncenin bu tecrübi bilgiyi bir bilgi kaynağı olarak görmemesini eleştirir. Tecrübi bilginin bir hayal olmadığını aksine her tecrübenin insanı ilme'l-yakine götürdüğünü söyler. Modern psikolojinin mistik şuurun muhtevasını ve önemini yeni anlamakta olduğunu ve akıl üstü şuuru inceleyecek bir bilimsel yöntemin de henüz bulunmadığını söyler.

İkbâl, dini tecrübenin fizik ve kimya gibi ilimlerden farklı olarak sebep sonuç ilkesine dayanmadığına işaret eder. Ona göre bu tecrübe, insanın farklı bir yönünü ifade etmektedir.

Diğer bir bölümde ise delillerden bahsederek bunlara karşı birtakım eleştiriler yöneltir. Mesela: "Kozmolojik delile göre evren sonlu bir maluldür. Sonlu

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 4.sınıf öğrencisi

bir malul ancak sonlu bir illet ya da olsa olsa böyle bir illetten oluşan sonsuz bir dizi meydana getirebilir.” diyerek kozmolojik delilin ayaklarının yere basmadığını tespit eder ve tutarsızlığına eleştiri getirir.

İkbal, hürriyeti ve ölmezliği adını verdiği bölümde (s. 91-133) insanın benliğe kazandırdığı özgürlüğün Müslümanlar tarafından anlaşılmaması ve kaderciliğin tüm İslam dünyasını sarmasından yakınır. İkbal, Kuran’a göre üç hususun apaçık olduğunu söyler. Birincisi; insan, Tanrının seçip yarattığı en iyi varlıktır. İkincisi; noksanlarına rağmen insan Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. Üçüncüsü; insan her türlü zorluk ve riski göze alarak emaneti üstlenmiştir ki, insandan başka hiçbir varlık bu emaneti üstlenmeye yanaşmamıştır. İnsan, benliğini Mutlak Zat olan Yüce Ben’den almasından dolayı özgürlüğe daha layık bir varlıktır. İkbal “Ego ve benlik zaman-mekân düzeni içinde nasıl ortaya çıkar?” sorusuna da ruh-beden ilişkisi bağlamında cevap arar. Vardığı sonuç ise ruh ile beden kendi başlarına birer varlık olmalarına rağmen esrarlı bir şekilde birbirlerine bağlı olmalarıdır. Bu düşüncesini şu şekilde formüle eder: “Beden, ruhun birikmiş fiil veya alışkanlıklarıdır. Dolaşısıyla ruhtan ayırt edilemez.”

İkbal’e göre kader insanın özgürlüğünü engelleyen bir şey değil, aksine bir hayattır ve hiçbir engel tanımayan sonsuz bir güçtür. Oysa İslam Dünyası asırlardır devam eden küçük düşürücü bir kaderciliğin kaskacındadır. Kabul edilmez olan bu anlayış geçmişte kendi zulümlerini örtbas etmek için, Emevi hükümdarları tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Daha sonra ölümsüzlük kavramına açıklık getirmeye çalışan İkbal, bunu Nietzsche’nin “ebedi dönüş” teorisi üzerine inşa eder. Sürekli faaliyet içinde olan bir enerji vardır ve bu enerjinin başı sonu yoktur; zaman sonlu ise evrende yeni bir olay da yoktur. Olan her şey tekerrürden ibarettir. İkbal, ölümsüzlüğü Kuran’a göre açıkladığında üç noktaya dikkat çeker: Birincisi, benlik zaman içinde doğar ve zamana karşı bir önceliği yoktur. İkincisi, Kuran’a göre bu dünyaya yeniden gelmek imkânsızdır. Üçüncüsü, fânîlik bir talihsizlik değildir.

İkbal, ölüm ve sonrası ile ilgili olarak “tekâmül” teorisini savunur. Buna göre insan nasıl ki maddeden bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana evrim geçirmişse; ölümden sonra da başka bir halde yaratılışına devam edecektir. İslam düşüncesinde tekâmülü kabul eden yazarlar arasında yer alan İkbal, ulaştığı son nokta olarak bu düşüncüyü savunur.

İkbal, ‘İslam Kültürünün Ruhu ve Canlılığı’ adını verdiği bu bölümde önce peygamber kavramını analiz eder. Peygamberin en büyük amacı kendi dini yaşantısını tüm dünyaya hâkim bir güç haline getirmektir. Mevcut düzeni

yıkar, yenilik ve dinamizm getirir. İslam Peygamberi, bildirmiş olduğu vahiy bakımından eski dünyayla, bu vahyin kaynağının evrenselliği bakımından da modern dünyayla ilişkilidir.

İkbal bilgi kaynaklarının Kuran'da "enfüs" (benlik) ve "afak" (dünya) olarak verilmesine dikkat çeker. İç tecrübenin tasavvufu, dış tecrübenin ise doğa bilimi ve tarihle elde edilebileceğini savunur. Bundan sonra İkbal, Batının sahip olduğu ilim ve kültürün kaynaklarının İslam dünyasından alındığını, çeşitli delillere başvurarak temellendirmeye çalışır.

İkbal, İslam bünyesinde hareket prensibi (s. 171-199) başlıklı bölümde içtihat kavramına açıklık getirir ve onun güçlü bir prensip olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda Kuran'dan ve sünnetten deliller getirir. Bu tür delillere karşın İslam dünyasının hareketsizliğe mahkûm olduğunu söyler. Ona göre İslam hukukunun sabit ve hareketsiz olması üç nedene bağlıdır:

Birincisi Abbasi Devleti'nin ilk dönemlerinde İslam içersinde ortaya çıkan Rasyonalizm hareketi, kısmen yanlış anlaşılması kısmen de bir takım rasyonalistlerin aşırı ve kontrolsüz düşünceleri yüzünden, muhafazakârlar tarafından yıkıcı bir tehlike olarak görülmüş ve İslam'ın sosyal bütünlüğünü korumak adına İslam hukukunda sağlam ve katı kurallar koyma yoluna gidilmiştir.

İkinci sebep, gayr-i İslami etkilerin altında sadece zanna dayanan nitelikteki bir düşünce sistemi olarak gelişen ruhbani (zühdi) tasavvufun doğuşu ve yayılmasıdır. Bu düşüncede sadece öte dünya ruhunun hâkim olması, İslam'da mevcut olan dünyevi yönü yok etmekte ve onun iki yönlü ruhunu teke indirmektedir. Ayrıca yeterli bilgi ve kıyas yeteneği olmayan kişilerin, mezhepleri körü körüne taklit etmelerinden yakınıyordu.

Üçüncü sebep ise, Bağdat'ın 13. yy.da yerle bir edilmesi, bölünme ve parçalanma korkusuna düşen bir takım muhafazakâr İslam düşünürlerini, toplumsal düzeni korumak konusunda dikkatli davranmaya sevk etmiş olmasıdır. Müslüman halkı aynı tarzda bir içtimai hayat içinde birleştirmek ve ilk devir Müslümanlarının bidat olarak saydıkları bütün yenilikleri Şeriat kanunlarından çıkarıp atmak temel hedefleri oldu.

İkbal, Ziya Gökalp'ı, Türk düşüncesinin oluşumunda en etkili kişilerden görür ve onun birkaç şiirini sunarak bazı görüşlerinin doğruluğuna dikkat çeker. Gökalp'ın Türkçe ibadet ve kadın-erkek eşitliği konusundaki görüşlerini ise sadece nakleder. (Daha sonra bu görüşlerden bazısını eleştirecektir.) İkbal Kur'an, Sünnet, icma ve kıyas'ın etkilerini uzun uzun aktarır. Temel olarak üzerinde durduğu konu, tüm İslam kaynaklarının Müslümanları hareket ve dinamizme götürmesi gerektiğidir.

İkbal, 'Din Mümkünattan mıdır?' (s. 199-241) başlıklı bölümde ise dini tecrübe üzerinde durmuştur. Dini hayatı, iman, düşünce ve marifet olarak üç aşamada değerlendirir. O'na göre "Din, hayat tecrübesidir ve müspet bilimden çok daha önce tecrübenin kendi temeli olarak gereğini kabul etmiştir."

Buradan siyasete de değinen İkbal, Batı'ya özenerek dini, tehlikeli görüp hayatın dışına iten Türkiye gibi ülkelerin, dinin yerine koydukları milliyetçiliğin insan ruhunu fakirleştiren ve onun gizli ve manevi kaynaklarını tıkayan, olumsuz bir unsur olduğunu vurgular.

Son tahlilde *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu* isimli eser Muhammed İkbal'i anlamak isteyen, hakikati arayan ve düşünmeyi sevenlerin okuması gereken bir kitaptır. İkbal bu eserinde hem insan hem de İslam âlemi üzerinde analizlerde bulunmuş ve kitabında büyük bir bölümünü tecrübî bilgiye ayırmıştır. Okuyanlara çok şey katacağını düşündüğüm bu eser, İslam düşüncesinin tarihsel serüvenini irdelemesi, bilimsel ve düşünsel sorunlara açılım getirmesi açısından yeni ufukların habercisi olma niteliği taşımaktadır.